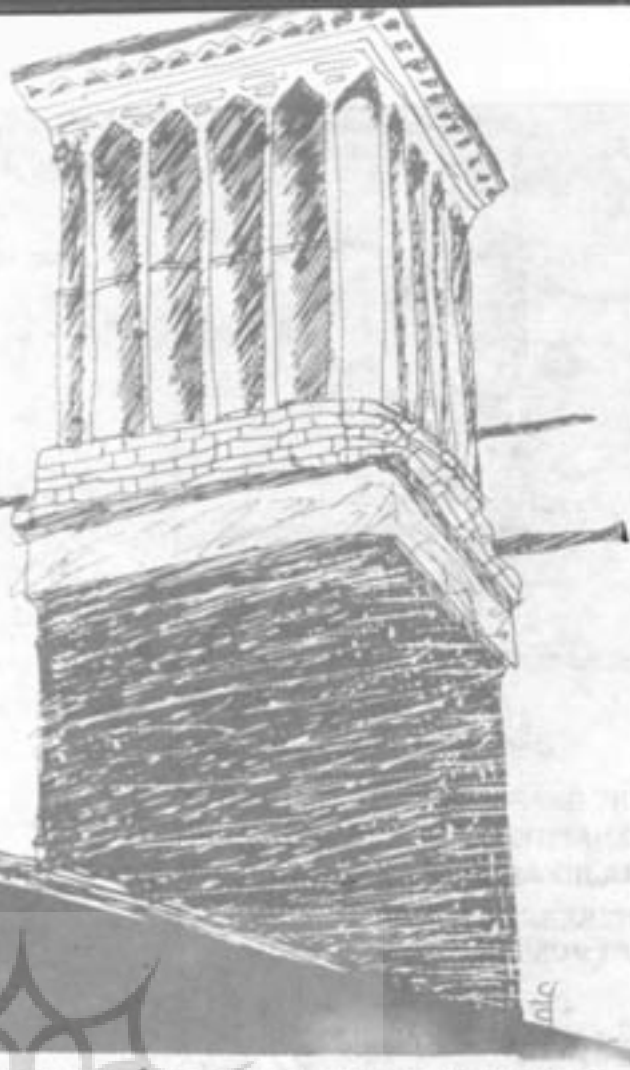

آثار تاریخی کرمان در بعضی سفرنامه‌های خارجی

□ رویا رستمی زاده

«از قدیمی ترین مساجد کرمان مسجد ملك است که بوسیله ملك تورانشاه سلجوقی که از سال ۴۷۷ الی ۴۹۰ هجری قمری سلطنت کرده، ساخته شده است.»

وی همچنین از قول «محمد ابراهیم» مورخ مشهور قرن شانزدهم می گوید:

«مسجد مزبور در زمان او بوضع نسبتاً خرابی برپا بوده ولی از آن تاریخ به بعد گاهگاه تعمیر و مرمت شده.»

لسترنج صاحب کتاب «سرزمینهای خلافت شرقی» از قول حمدالله مستوفی چنین می نویسد:

«مسجد تورانشاه که حمدالله مستوفی آنرا ذکر نموده هنوز باقی است.»^۱

از دیگر مساجد معروف کرمان که سربررسی سایکس در کتاب خود به آن اشاره کرده، «مسجد پامنار» است. وی می نویسد:

«شاه شجاع به جای پدر زمامدار گردید و کرمان موقتاً بدست عموی وی عمادالدین سلطان احمد افتاد که مسجد پامنار را که تاکنون در کرمان برپاست بنا نموده و اسم او در روی منبر بزرگ سنگی «قلعه سنگ» سیرجان نیز منقور گردیده است.»^۲

از دیگر آثاری که سایکس بدان اشاره می کند محلات قدیمی کرمان است که مشتمل بر پنج محله می باشد. وی در کتاب خود حدود کرمان را این گونه بیان می کند:

«کرمان بشکل غیرمنظم ساخته شده و عرض آن از مشرق به مغرب درست یک میل و طول آن از شمال به جنوب اندکی زیادتر است. کرمان به پنج محله زیر تقسیم گردیده: «محله شهر» مشتمل بر شهر قدیم کرمان است. «محله خواجه خضر»، «قطب آباد»، «میدان قلعه» و «محله عادل شاه».

و در قسمتی دیگر می افزاید:

«کرمان علاوه بر محلات خود سه محله فرعی دیگر نیز

کرمان زمین از دیرباز به دلیل داشتن وضع خاص اقلیمی و تیرناهای تاریخی و همچنین استعدادهای بالقوه و بالفعل منطقه ای، منظور نظر بزرگان وقت، محل عبور مسافران و جهانگردان و همچنین مورد تهاجم و لشکر کشیهای گوناگون و بالاخره مورد دستبرد طبیعت بوده است. و به همین دلایل گاه این شهر رو به خرابی و فترت گاه حکام خیر و نیکوکاری چون گنجعلیخان و وکیل الرعایا به عمارت و بازسازی و نوسازی آن کمر همت گماشته اند. چنان که پس از گذشته سالیان متعادی هنوز این آثار برجای مانده و بعضی از آنها هنوز هم همچنان کاربرد قدیم خود را از دست نداده اند. (مکانهایی چون بازار چهارسوق، حمام، میدان و حوض خانه گنجعلیخان که امروزه نیز با همین نامها خوانده می شوند).

گاه نیز این سرزمین به شدت مورد قهر و غضب پادشاهان وقت و با اعمال آنان قرار گرفته است که از جمله می توان به خرابیهای ناشی از حمله قشون آغامحمدخان به هنگام محاصره کرمان اشاره کرد که هنوز آثار آن در جنوب غربی شهر به چشم می خورد و نمودار ظلم و ستمی است که مردم این خطه به خود دیده اند. بیست من چشم مردم کرمان که به دستور آغامحمدخان قاچار در آورده بودند و قتل عام نادرشاه افشار (که به قولی پس از فتح کرمان از کشته ها پشته ساخت) همه در دفتر خاطرات این سرزمین ثبت است. و تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل.

آنچه در زیر می خوانید در حقیقت خلاصه بررسی سفرنامه های تنی چند از خارجیانی است که در منطقه کرمان بوده اند و با از این سرزمین گذر کرده اند و خاطرات و دیدنیهای خود را ثبت نموده اند. این بخش از بررسی، به «آثار تاریخی کرمان» در این سفرنامه ها اختصاص دارد.

از جمله مستشرقینی که مدت تقریباً زیادی در کرمان ساکن بوده و می توان گفت آشنایی زیادی با نقاط مختلف کرمان داشته است «زرنرال سربررسی سایکس» یکی از افسران انگلیسی است که در تاریخ ۱۸۹۳ به ایران مسافرت کرد.

وی در باره «مسجد ملك» کرمان که امروزه به مسجد امام خمینی معروف است چنین می نویسد:

کرمان

دارد به نام محله گبری و کوچه ماهانی و سرجوی مؤیدی که عوام «جومیدی» Jomoayedy می گویند. در طرف غربی شهر میدان ارك است که عمارت ایلاتی و تلگرافخانه و اداره قشونی در حوالی آن واقع شده اینیه مزبور قدیمی و عموماً معمور و آباد است و باغ نسبتاً وسیعی عمارت استانداری را تشکیل می دهد... باغ زریسف یکی از محلات دلپذیر و مصفاای کرمان در جوار تندرستان واقع شده و دارای باغات دلگشای فرح انگیزی است و مساحت آن در حدود نیم میل مربع می باشد.^۱

محله هایی که سایکس به آنها اشاره نموده هم اکنون نیز در کرمان به همین نامها معروفند و محله گبری و باغ زریسف بیشتر محل سکونت زردشتیان کرمان است.

همچنین میدان ارگ از جمله میادین قدیمی و بزرگ کرمان است. همان گونه که سایکس بدان اشاره کرده در گذشته محل ادارات دولتی بوده ولی هم اکنون محل خرید و فروش اجناس داخلی و خارجی و مبادله کالاها و بعضاً میوه و تره بار و غیره است.

از دیگر بناهای تاریخی که در سفرنامه های خارجیان بدان اشاره شده گنبدی است به نام قبه سبز که محل دفن ترکان خاتون حاکم وقت قراختیایان است.

لسترنج در کتاب خود - سرزمینهای خلافت شرقی - از این محل چنین یاد می کند:

«در کرمان ساختمان دیگرست که شهر کرمان را بزمانی که بردسیر نامیده می شد مربوط می کند و آن گنبدی است عظیم معروف به قبه سبز (یا کیود) که تا زمانهای اخیر بر بالای قبر ترخان خاتون دختر قنلق خان قراختیایی برقرار بود»^۲ و زرنال سایکس نیز در مورد این بنا می نویسد:

«تا سال ۱۸۹۶ «قبه سبز» برجسته ترین اینیه کرمان بشمار می رفت و در آن تاریخ زلزله بنای آن را که رو به خرابی نهاده بود بکلی منهدم و ویران ساخت، این محل مقبره یکی از امرای خاندان قراختیایی و یک قسمت از مدرسه ترك آباد بوده است»^۳.

بنای مذکور هم اکنون در کرمان باقی است و مرور زمان و سیل حوادث آن را مورد دستبرد قرار داده ولی با این حال تا حدی شکل اولیه خود را حفظ کرده است.

از دیگر بناهای تاریخی کرمان می توان به آستانه ماهان یا مزار شاه نعمت الله ولی عارف و شاعر مشهور قرن نهم اشاره کرد که هم اکنون یکی از مکانهای توریستی و پررفت و آمد شهر کرمان می باشد.

چکسن در سفرنامه خود چنین می نویسد:

«بقعه شاه نعمت الله ولی در ماهان مورخ ۸۴۰ هجری قمری است و توسط احمدشاه از سلاطین بهمنیه هند ساخته شده، شاه عباس کبیر و دو تن از حکام کرمان در قرن سیزدهم آنرا مرمت کرده اند»^۴.

وی در قسمتی دیگر از کتاب خود به وجود کتیبه ای سنگی از داریوش در این محل اشاره می کند، که هم اکنون موجود نیست:

«این کتیبه در ماهان کرمان، در مقبره شاه نعمت الله ولی مؤسس سلسله درویش نعمت اللهی قرار دارد. ولی تاریخچه آن نامعلوم است. کتیبه بر سه وجه يك هرم کوچک چهار وجهی از سنگ سیاه کنده شده است که حدود چهار اینچ ارتفاع دارد»^۵.

همچنین لسترنج در کتاب خود به این محل اشاره نموده و شاه

نعمت الله را در ردیف نسترداموس (پیشگوی معروف اروپایی) می نامد. «در دو منزلی جنوب خاوری شهر کرمان شهر ماهان است، که چون مزار شاه نعمت الله ولی» نسترداموس ایران، که هنوز پیش گوئیهای او در آن قسمت از کشورهای اسلامی معروف می باشد در آن شهر واقع است و شهرت بسیار دارد»^۶.

سایکس در قسمتی از کتابش از گنبد جبلیه که یکی دیگر از بناهای بسیار قدیمی کرمان است یاد می کند. بنایی که قدمت آن به قوی به هزار سال قبل می رسد و در شرق شهر کرمان واقع شده است.

«این نقطه را جبلیه می نامند و تنها ساختمان سنگی کرمان همین گنبد جبلیه است ایرانیها معتقدند که این محل مقبره یکی از زردشتیان بوده و برخی نیز می گویند مزار سیدمحمد تباشیری است»^۷.

وی در جای دیگری در کتاب خود اشاره به تعداد مدارس و کاروانسراها و حمامهای کرمان دارد:

«رو بهمرفته نود مسجد و شش باب مدرسه در کرمان دایر و عالیترین مدارس همان مدرسه ظهیرالدوله است که کاشیکارهای زیبا و دلربای آن توجه انسان را جلب می کند. کرمان پنجاه حمام و هشت کاروانسرای معتبر دارد و بهترین حمامهای آن حمام و کیل است. وسعت بازار کرمان نیز مورد توجه می باشد ولی در عین حال بهای بازار شیراز نمی رسد»^۸.

یکی دیگر از بناهای کرمان مقبره مشتاق علیشاه، مشهور به «مشتاقیه» است که سه گنبد دارد و قدمت آن به دوره قاجار به می رسد. سه گنبد این بنا بر روی سه مقبره مشتاق علیشاه و کوثر علیشاه و شیخ اسماعیل هراتی بنا گردیده است. وی (مشتاق علیشاه) از صوفیان قرن سیزدهم هجری است.

سایکس در کتاب خود به آن چنین اشاره می کند:

«میر حسینخان جد اعلاای سادات معروف به میرحسینی کرمان است، که بعد از فوت کریمخان زند چندی زمامدار امور کرمان بوده و بقای فعلی، مزار آن مرحوم است که بعدها مشتاق علیشاه مقتول را نیز در آن دفن کرده اند و بدین لحاظ فعلاً به مشتاقیه معروف شده»^۹.

در مقاله فوق تنها نام مکانهایی ذکر شده که خارجیان مقیم یا مسافر در کتابهایشان بدان اشاره کرده بودند و بجز این بناها، بناهای دیگری نیز در کرمان موجود است که به دلیل محدودیت خاص موضوع به آنها اشاره نشده تنها نام تعدادی از آنها را مختصراً جهت اطلاع می آوریم:

ارگ، تخت درگاه قلی بیگ، مسجد جامع کرمان، باغ شاهزاده ماهان، یخدان مؤیدی، قلعه دختر، باغ بیرم آباد، باغ هرنندی، و مجموعه وکیل شامل: بازار، حمام، و کاروانسرا.

منابع

فهرست منابع

- ۱- سفرنامه زرنال سریرسی سایکس ص ۲۲
- ۲- سرزمینهای خلافت شرقی، لسترنج، ص ۳۲۸
- ۳- سفرنامه زرنال سریرسی سایکس، ص ۸۶
- ۴- همان مأخذ، ص ۲۲
- ۵- همان، ص ۲۲
- ۶- همان، ص ۲۲۲
- ۷- سرزمینهای خلافت شرقی، ص ۳۲۸
- ۸- سفرنامه زرنال سایکس، ص ۲۲۶
- ۹- سفرنامه چکسن، ص ۲۱۳
- ۱۰- همان مأخذ، ص ۲۱۳
- ۱۱- سرزمینهای خلافت شرقی، ص ۳۲۹
- ۱۲- سفرنامه زرنال سریرسی سایکس، ص ۲۲۳
- ۱۳- همان مأخذ، ص ۲۲۲